

Hikmet Yurdu, İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı,
Yıl: 2, S.4 (Temmuz-Aralık 2009), ss. 227 - 234

Kitap Tanıtımı

Yrd. Doç. Dr. Hamdi Onay
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
honay@inonu.edu.tr

Eserin Adı: Matürîdî'ye Göre Din

Eserin Yazarı: Hasan Şahin

Yayın Yeri ve Yılı: Yeni Matbaa, Kayseri, 1987, s. 96

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof.Dr. Hasan Şahin'in *Matürîdî'ye Göre Din* adıyla, 1987 yılında Kayseri'de basılmış olan eseri, İmam Matürîdî'nin din hususundaki fikir ve görüşlerini yansıtan bir çalışmadır.

Bu gün itibariyle, İmam Matürîdî ve görüşleri hakkında bilgi sahibi olmak için müracaat edilecek pek çok çalışma literatürde yerini almış durumdadır.¹ Ancak, Hasan Şahin'in *Matürîdî'ye Göre Din* adlı kitabı yayımlandığı tarih itibariyle ilk olma özelliği taşımaktadır.

Kitabı İslam Felsefesi bakış açısıyla değerlendirecek olursak; din, İslam, şeriat, akıl, irade, hürriyet, kaza ve kader gibi pek çok temel kavramı, betimleme ve analiz yöntemleriyle yorumlayarak açıklığa kavuşturmuş bir kitap olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla adı geçen kitap, İmam Matürîdî'nin görüşlerinin anlaşılması, Türk insanına aktarılması ve bu sayede gün yüzüne çıkarılması bakımından özgün bir eser olarak kabul edilebilir.

Kitap, önsöz (s.7-8) kısmına ilaveten dört bağımsız bölümden (s. 93-96) oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla I-Matürîdî'in Din Hakkındaki Düşünceleri, II-Kaza ve Kader (Allah ve İnsan İlişkisi) III-Kaza ve Kaderin Yorumu, VI-Gazali ve

¹ Bu çalışmalardan bazılarını sıralayacak olursak; A.Vehbi Ecer, *Büyük Türk Âlimi Matürîdî*, İstanbul, 2007; Sönmez Kutlu'nun *İmam Maturidi Ve Maturidilik*, Hanifi Özcan'ın *Türk Din Anlayışı:Maturidilik*, Ahmet Ak'ın *Büyük Türk Âlimi Maturidi Ve Maturidilik*, W.Montgomery Watt'ın *Maturidi Problemi*, Ulrich Rudolph'un *Maturidiliğin Ortaya Çıkışı*, Wilferd F. Madelung'un *Maturidiliğin Yayılışı Ve Türkler* gibi daha sayamadığımız pek çok yayın kültür hayatına katılmış durumdadır.

Felsefe, şeklinde ele alınıp, başarıyla incelenmiştir. III. Bölüm hariç, Bütün bölümler; sonuç ve değerlendirme yapılarak sonlandırılmıştır. Ancak kitapta dizin ve bibliyografya bölümlerinin olmayışı önemli bir eksiklik olarak görülebilir.

Din konusunda evrensel bir içeriğe ulaşabilmek ve ulaşılacak bu içeriği sürdürmek için, belli bir düzeyde felsefi düşünceye sahip olmak lazım geldiğini belirten yazar, bu kanaatlerini şöyle sürdürmektedir: “Milletimizin serbest düşünme ve hür düşünce sahibi olmasının önünde bir takım engeller vardır. Bunlardan biri de, din ve felsefenin birbiriyle uyuşmayan iki karşıt unsur olduğu yolunda ki yaygın kanaattir. Bu kanaati besleyen çeşitli etkenlerden biri de, İslam Dünyasında şüpheli (kuşkucu) düşüncenin öncülüğünü yapmış olan Gazali'nin felsefeye karşı olumsuz tavrıdır” (Önsöz).

Yazara göre, dinin her türlü siyasi ve faydacı bakış açılarının üstünde kutsal ve yüce bir yere oturtulması bugün için daha da gerekli bir hal almıştır. Bu zaruret, Matürîdî'nin din hakkındaki görüşlerini araştırmaya ve ilgilenelelere sunmaya yöneltmiştir. Çünkü Matürîdî, çeşitli kültürden insanların geçiş noktası olan Semerkant bölgesinde yetişmiş ve bu sayede dinin muhtevasını daha objektif bir şekilde belirleme fırsatını veren şartların içinden çıkmış biridir. Yine O, Türk insanının inançta kanaat önderi olarak bilinmesine rağmen, fikirleri yönüyle Türk halkından oldukça uzak kalmış gibi görünmektedir. İşte bu çalışma bir takım yanlış anlayışların düzeltilmesi yolunda atılmış adımlardan birisidir. Bu tür konuların, uzmanı olan bir kimsenin görüşleri ışığında takdim edilmesinin, en azından örnek bir bakış açısı vereceği ve zihni bir tartışmanın başlangıcını oluşturacağı düşünülebilir.

Kitabın birinci bölümünde (s.9-49) yazar, din kelimesinin lügat ve ıstılah anlamlarının yanı sıra; arı (duru) din, akıl-din ilişkisi, din-iman ilişkisi, din-islam ilişkisi, din –hürriyet ilişkisi ve din-şariat (kanun) ilişkisi konularını ele alıp incelemektedir.

İmam Matürîdî, din kelimesinin yalın olarak ve tamamlayan olmaksızın geçtiği her ayette genellikle *inanılan şey*, *mezhep*, tamamlayan olarak geçtiği zaman ise, çoğu kez hesap ve ceza anlamında kullanıldığını yorumunu yapmaktadır. İslam dininin özünü onun kültür ve geleneğe dayalı kısımlarını Araplar kadar doğal bir şekilde ayırma tabi tutma şansına sahip olmadığından dolayı,

Türk halkı arasında, Arap gelenek ve kültürüne ait bir takım hususlar İslam dininin öz yapısı içinde değerlendirip saygı ve korunma yoluna gidilmiştir. Günümüzde de bu ayırmayı yapamayan ve bunu yapabilenlerin engellenmesi için özel gayret gösteren bir takım kesimler vardır. Oysa yazara göre, millet halinde var olmamız ve bekamız, İslam dininin öz yapısından asla ayrılmadan kendi öz kültür ve geleneklerimizi korumakla birlikte çağdaş gelişmelere ayak uydurabilmemizi sağlayacak doğal ve esnek bir hayat tarzını benimsememize bağlıdır. Bu durumda, kendisiyle en yüce değere ulaştığımız İslam dininin öz yapısını yani Allah'ın arı (halis) dinini katıksız ve saf halde taşımamızın ve korumanın çarelerini ve yollarını araştırmak günümüz aydınını başta gelen görevi olsa gerektir.

Matürîdî'ye göre arı din Allah'ın dinidir. Allah'ın dini, kesin delil ve işaretlerle varlığını devam ettiren bir dindir ve biz insanları doğuştan üzerinde yarattığı bir dindir. Bu din aynı zamanda İbrahim, Musa, İsa ve bunlardan önce de Nuh peygambere yaratılışlarında Allah'ın bahsettiği bir dindir. Yaratılışımızın asli biçimini korumak için göstereceğimiz gayretten daha fazlasını, *Allah'ı birlemek ve kulluğumuzu yalnızca ona yapmak* inancından ibaret olan Allah'ın dinini korumak için göstermemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

Akıl-Din ilişkisi bağlamında Matürîdî şu yorumu dile getirmektedir: Saf ve fitri akıl, Allah'ın dinini öteki dinlerden ayıran yegâne ilkedir. Bu ilkenin korunması ve işlerlik kazandırılmasıyla arı din her türlü karıştırma ve bulandırmalardan korunma imkânı bulur. Bu yüzden aklını korumayı ve kullanmayı terk etmekle şeytana uymak aynı kabul edilmiştir. İnsanı aklını kullanmaktan vazgeçmeye iten, bizzat şeytanın telkinidir. Çünkü şeytanın bu işi insanı aklının ulaşacağı sonuçlardan alıkoymak ve insanı Allah'ın emanet ettiği kılavuz yerine kendi telkinine uymasına sağlamak olacaktır. Fayda ve zararın ne olduğuna sayesinde karar verilen akıl ve akıl yürütmenin ihmal edilip terk edilmesi bu yüzden caiz değildir. Dolayısıyla insanın anlayamayacağı şeyleri Allah'ın emretmesi mümkün değildir. Allah'ın emrettiği hiçbir şey yoktur ki onun anlaşılması için her hangi bir yol ve yöntem insana verilmiş olmaz. İnsan aklının taşımaktan aciz kaldığı şey veya kendi yaşamını devam ettirmeye akli yeterli olmayan kimse emir dışında kalan kimsedir. Allah'ı ve emrini bilmek ancak akıl yürütme yolu ile kavranılacak bir yöntemdir.

Büyük Türk bilgini Matürîdî, insana ait en büyük değer olan din konusuna gereken önemi vermiş ve diğer İslam Bilginlerinde benzerini göremediğimiz detaylı, titiz ve açık denebilecek araştırma ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bugün için bile, İslam Dünyasında henüz üzerinde düşünme ihtiyacı duyulmamış ince noktalara dikkat çekmiştir. Örneğin, dileme ve irade göstermenin emirden başka bir şey olduğunu göstermeye çalışan Matürîdî, esasen din ve iman konusunun sadece emir yoluyla gerçekleşmediğini ileri sürmekle beraber, imanın emre konu olan bir fiil olduğuna da zaman zaman işaret etmiştir.

İmam Matürîdî'nin kitapta geçen açıklama ve yorumlarda anlaşıldığına göre, Müslümanların İslam Dininden ve Allah rızasından bahisle birbirlerini rencide etmeye ve guruplar halinde bölünerek birbirinden kopmaya hakları yoktur. Çünkü bütün inananlara Allah katında en büyük mevkie çıkaracak ortak özellik, kalplerini ve gönüllerini kelime-i tevhitle aydınlatmış olmalarıdır. Oysa şeriatlarda farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, özellikle bireysel ve toplumsal konulara Allah'ın verdiği önem ve değer açık bir göstergesidir. Bu sayede bireyler ve toplumlar iyilik ve hayırda birbirleriyle yarışma ortamı içerisine sokulurlar. Allah'ın insana ve insan topluluklarına bahsettiği böyle bir imkanı, Müslümanlar Allah adına sığınarak, hem kendilerinden hem de başkalarından esirgeme çabaları bir yandan bilgi eksikliğini öte yanda İslam Dinine bağlanmada ki kusuru ifade eder.

Aklın ve gönlün ihmal edilmesi, buna karşın heva heves ve keyfilik egemen kılınmasıyla din ve iman korunamaz. Tam tersine keyfilik ve hevesleri en aza indirerek akıl ve vicdanı egemen kılmak ya da Allah'ın bunlara verdiği ölçüde değer vermek suretiyle din ve iman koruna bilir. Çünkü din ve iman ancak özgürlük ortamında gerçekleşeceğinden, akıl ve vicdan bu ortamın varlık şartı, heves ve keyfilik ise özgür ortamı yok eden etkenlerdendir. Şu halde din, iman ve İslam, bir düzen ve birliğin simgesi olduğu kadar özgürlüğün göstergesidir. Dolayısıyla özgürlük düzenin, kölelik ise düzensizliğin sonucudur. Öyleyse toplum olmanın ayrılmaz ve vazgeçilmez en temel vasfı kölelik değil, özgürlüktür, dağınıklık değil birliktir işte bütün bunlar dindar olmanın en temel göstergeleridir.

Kitaptaki II. ve III. bölümler birbirinin devamı niteliğini taşımaktadır. Zaten yazarımız da, bütün bölümlere sonuç kısmı koymasına karşın, II. bölüme sonuç kısmı koymamakla, III. bölümün, bir önceki bölümün devamı olduğunu göstermiştir. Buna paralel olarak; II. ve III. bölümü bir tek bölüm olarak değerlendirdiğimizde, Kitapta birbirinden bağımsız ve her bölüm sonunda sonuç kısmı olan III bölüm yer almaktadır. Bu bölümde yazar, kaza ve kaderin irade ve fiillerin yaratılmasıyla alakalı olduğunu ileri sürerek başlamaktadır. Buna göre kaza: İnsanın ve diğer varlık türlerinin, var olma ortamlarıyla beraber Allah tarafından yaratılması ve muhafaza edilmesidir, kader ise, insana ve diğer varlık türlerine has ayırıcı özelliklerini, var olma ortamını, var olma tarzlarını ve doğuracağı sonuçları genel bir çerçevede Yüce Yaratıcının belirlemesi ve beyan etmesidir.

Bu dünyada yaşıyor olmamız, hayatımızın sınırlı seneler arasına sıkıştırılmış olması, insan olarak, iyilik güzellik ve akıllılık gibi bir takım nitelikli eylemlerle kendini gösteren gerçek bir var olma tarzını gerçekleştirenlerimizle beraber tam tersine buna zıt bir var olma tarzını gerçekleştiren insanların bulunması kaderin var olduğunun bir göstergesidir. Eğer bu durum biz insanlara kalmış olsaydı, kimimiz inkâr edenleri inkârcı hayat tarzını yok ederdik, kimimizde inananların gerçekleştirdikleri gerçek hayat tarzını yok etme uğraşı verirdik. Oysa insanın var olma yeri, var olma tarzı ve ortamı olduğu şekilde yaratılmıştır ki orada iyilik arayan iyiliği, kötülük arayan kötülüğü, güzellik arayan güzelliği, çirkinliği arayan çirkinliği, akıllı kalmayı sürdürmek isteyen akıllılığı, körlük ve akılsızlığı isteyen körlüğü birer var olma tarzı olarak, fiillerinde görüntüleyebilirsiniz diye... Böyle bir ortamda var olmak, insanın değişmez ve değiştirilemez kaderidir bu kaderi değiştirmek için gösterilen her türlü gayret ve güç gösterisi sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Kaderi değiştirmek veya ona karşı durmak isteyen fertler ve milletler, onunla uyum içinde olan bireylerin ve toplumların daima kölesi olmaya mahkûmdurlar. Kaza ve kader Allah'ın sonsuz ve ezeli ilminin göstergesidir. Şu halde her birey bilimin ışığında, içinde bulunduğu yer ve koşullarda kendini gerçekleştirmesi aslında kaderini gerçekleştirmesidir.

Kitabın III. bölümünü Gazali'nin felsefe ve filozoflar hakkındaki düşüncelerine ayırmış olan H.Şahin, Gazali'nin felsefeyi ve filozofları kuraldışı eleştirmesini, Müslüman toplum içerisinde yaygınlaştığına inandığı ahlaki bozulma ve

çürümenin fikri temellerini tespit etmek ve gerekli tedbirleri önermek amacıyla hareket eğiğini (s.94.) düşünmektedir. Çünkü Gazali, kendi çağında geçerli olan bütün bilimleri ve bilim insanlarını hiçbir ayrıma ve kurala tabi tutmaksızın acımasızca eleştirmektedir. Ayrıca yazar, Gazali'nin yapmış olduğu saldırı ve eleştirileri analiz yoluyla değerlendirerek ele almaktadır. Bunu yaparken H. Şahin, uzun yıllar felsefe ve mantık derslerini okutmuş ve üzerinde çok yönlü tahlil ve tenkitler yapmış birisi olarak, içerisinde ülkemizin de bulunduğu Müslüman toplumların yaşadığı coğrafyada felsefeye karşı bir duruşun olduğunu ve bu olayın da Gazali'nin bu tutumundan kaynaklandığını (s.72) ileri sürmektedir.

Gazali'ye ait düşüncelerini büyük oranda El-Munkız adlı felsefi içerikli eserindeki görüşlerine dayandığını vurgulayan H. Şahin, adı geçen eserde Gazali'nin bir bilimler tasnifi serimleyerek, felsefi görüşlerini bilginin kaynağı ve değeri üzerine bina ettiğini öne sürer: Gazali'ye göre, hakikati aramanın başlangıç noktası, bilginin gerçekliğinin ne olduğunu sormaktır. Bilgi deyince O'nun zihnine gelen şey, yakini bilgidir. Çünkü Gazali'nin nezdinde yakini olmayan bilgiye bilgi denemez. Şu halde akla gelen ilk şey yakini bilgi nedir sorusudur? Gazali bu soruya şu cevabı vermektedir: "kuşkusuz yakini bilgi, yanılma ve zan ihtimali taşımayan, takdiri kalbe ait olmayan ve bilinenin açık-seçik olarak ortaya çıktığı bilgidir." Şu halde yakini bilgi ile bilinen objeyi hiçbir şüphe, hata ve zan ihtimali bırakmayacak ve takdiri kalbe ait olmayacak bir açıklıkla ortaya çıkarması, onun yakini bilgi olduğunu bize gösterir.

Bir bilginin kuşkulu, zanlı, yanlış ve ya yakini oluşunda insanın bilgi elde etme yetilerinin payı nedir? Bu konuda bilgiye konu olan şeyin (obje) payı nedir? Bu sorulara verilecek cevabı, Gazali'nin algının hakikati ve soyutlama dereceleri hakkında ki tespitlerine başvurmak suretiyle (s.74) bulabiliriz.

"Bilinmelidir ki algılamak (idrak), algılanan nesnenin suretini almaktır diğer bir ifadeyle algılamak, belli bir nesnenin harici gerçekliğini değil, hakikatinin örneğini almaktır. Çünkü harici suret, algılanmış olana girmez, ancak onun örneği algılanmış olur. Nitekim duyular yoluyla duyumsanan nesne, gerçekte dışta var olanın kendisi değil fakat duyuda örneği bulunan şeydir. Öyleyse dışarıda var olan şey, duyumsanan şeyin kendisinden ayrıldığı şeydir. Makul ise ruhta resim haline gelmiş olan gerçeğin bir örneğidir çünkü eğer soyutlanmaya

muhtaç ise, akıl onu ilave ve ilintilerden soyutlar.” Gazali, algılanan şeyi ilave ve örtülerden soyutlamada farklı dört mertebenin bulunduğunu kaydeder: Bunlar duyu, hayal, vehim ve aklın soyutlamasıdır.

Genel değerlendirme:

Bu kitabın ana omurgasını dolayısıyla birinci bölümünü İmam Matürîdî'nin din hakkındaki temel görüşleri oluşturmaktadır. Bu bölümde yazar, din, akıl, iman, İslam, arı din, özgürlük, şeriat gibi dini konuları ilgilendiren temel kavramları analiz ederek başarılı bir yoruma tabi tutmaktadır. Bu konuyu işlerken H. Şahin, Matürîdî'nin *Te'olilatü'l-Kur'an* ve *Kitabu't-Tevhid* adlı eserlerinde din kavramına yüklediği anlamları derinlemesine ele alıp incelemektedir. Bu inceleme neticesinde dini bilmenin iki yönünden söz edilmektedir. Bunlardan biri nakil, diğeri ise akıldır. Yazara göre akıl bu âlemden bir parçadır, (s.15) bu âlem gibi aklın da hikmetsiz ya da amaçsız olarak kurgulanmış olması mümkün değildir. Çünkü akıl, bir sonucun elde edilebilmesi için gösterilen her türlü çaba harcamaktan ibarettir. Nitekim arı dinin bir özelliği de, çok ciddi ve yorucu çaba sonucu elde edilir olmasıdır. Bu çaba bedeni türden değil, akli türden olan icihadî çabadır. Çünkü İmam Matürîdî, dinin bir takım delillerle bilinmesinin zaruretine ve taklidin geçersizliğine inanmaktadır. Dinin delille bilinmesi akilla bilinip kavranması demektir. Çünkü akıl için yol birdir. Taklit etmenin geçersizliği, ona başvuranların akli çalışmayı terk etmelerinden ve buna bağlı olarak taklit edenlerin sayısı kadar yolların çoğalıp delil getirmenin yani akli çabanın bir kenara itilmesinden ileri gelmektedir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinin kaza ve kader hakkındaki dini görüşlerin felsefi yolla yorumlanmasından ibarettir. Burada da yazar kaza ve kader kavramlarını betimleyip yorumlarken İmam Matürîdî'nin adı geçen eserlerini esas almaktadır.

Kitabın dördüncü ve son bölümünde yazar, Gazali'nin felsefi ilimleri ve filozoflar hakkında yaptığı yorumları ve vardığı sonuçları bir değerlendirme olarak vermektedir. Gazali'nin *el-Munkız* adlı eserini temel alıp ve ileri sürdüğü tespitleri şu sonuca bağlamaktadır: Felsefe ilmi ve filozoflar ne ölçüde eleştiriye açık ise, Gazali ile O'nun vardığı sonuçlarda o ölçüde eleştirilebilir bir yapıya sahiptir. O'nun bilime ve bilgi edinme konusunda gösterdiği hassasiyete aynı ölçüde

özen göstererek, her konuda bilgi ve kanaat sahibi olma yolunda şüpheli bir tavır sergileyerek, tedbirli davranmak gerekir. Her hangi bir konuyu eleştiriye tabi tutmadan kabullenmemek aslında Gazali'nin takındığı tavrı benimsemek demektir. Bir bireyin kendini gerçekleştirme, taklitten kurtulması, bilimde ve ahlakta kendi yetilerini etkin kılması özlenen bir yöntemdir. İşte Gazali'nin hararetle savunduğu yöntem, bu yöntemdir.

Özet olarak Hasan Şahin'in *Maturudi'ye Göre Din* adlı eseri, hem dine ve hem de felsefeye ait pek çok kavramı derinlemesine analiz ederek açıklığa kavuşturmaktadır. Bu yönüyle de adı geçen eserin tekrar tekrar okunması gerekir.